УДК 659.4:81

Шарова А.М.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена розгляду процесу становлення і розвитку політико-лінгвістичних досліджень у західній науці, а також з'ясуванню досягнень української та російської наук щодо дослідження вербальної політичної інформації в порівняльному аспекті.

Ключові слова: *політико-лінгвістичні дослідження, політична інформація, політична лінгвістика, політична комунікація, риторика, стилістика, семіотика, політичний дискурс.*

Статья посвящена рассмотрению процесса становления и развития политико-лингвистических исследований в западной науке, а также выяснению достижений украинской и русской наук относительно исследования вербальной политической информации в сравнительном аспекте.

Ключевые слова: *политико-лингвистические исследования, политическая информация, политическая лингвистика, политическая коммуникация, риторика, стилистика, семиотика, политический дискурс.*

The paper is devoted to consideration of forming and developing of political-linguistic researches in western science, and also to finding out of achievements of Ukrainian and Russian sciences in investigating of verbal political information in a comparative aspect.

Key words: *political-linguistic researches, political information, political linguistics, political communication, retorics, stilistics, semiotics, political discourse.*

З'ясувати актуальні сучасні проблеми наукового розгляду будь-якого питання неможливо без дослідження ґенези розробки цього питання. Вербальна політична інформація – феномен, який має міждисциплінарний характер і досліджується науковим напрямом, розташованим на перетині проблематики політичної і лінгвістичної наук – політичною лінгвістикою. Однак політична лінгвістика як окремий напрям у науці сформувалася лише у другій половині XX ст., тому основні положення, на яких ґрунтуються сьогодні політико-лінгвістичні дослідження, слід шукати в напрацюваннях семіотики, філософії, соціальної психології, теорії комунікації тощо.

А. Чудінов [4; 5; 22] пропонує виокремити в історії вивчення політичної комунікації (під якою мається на увазі передусім мовленнєва політична діяльність) такі основні етапи.

1. Дослідження політичної комунікації в межах традиційної риторики і стилістики. На даному етапі публікації з проблем політичної комунікації мали переважно «рецептурний» або аналітичний характер (детальний опис мовленнєвої діяльності конкретних політичних діячів з метою їх схвалення й піднесення або дискредитації) [22, с. 10-11].

Вивчення взаємозв'язків мови, її сутності та можливостей з політичною діяльністю із отримання та здійснення влади привертав до себе увагу науковців ще з античних часів: напрацювання Аристотеля (людина є істотою політичною завдяки здатності говорити), «словесна предметність» у стоїків, древньогрецькі школи риторики [15]. Із занепадом античних держав і появою феодальних монархій традиції політичного красномовства були забуті на багато століть.

Соціальна потреба у вивченні політичної комунікації виявляється найбільш актуальною передусім у демократичному суспільстві, тому відповідні дослідження активізувалися з розвитком демократії в Західній Європі та Північній Америці.

2. Виникнення і становлення політичної лінгвістики (20-50-ті рр. XX ст.). Цей етап пов'язаний із Першою світовою війною та спричиненими нею суспільно-політичними змінами, зокрема, досвідом безпрецедентного пропагандистського протистояння воюючих країн. У зв'язку з цим дослідження способів формування громадської думки, ефективності політичної агітації і воєнної пропаганди набуває великої наукової і гуманітарної цінності. Визначальними в еволюції поглядів на взаємозв'язок мови і політики є поява і розвиток семіотики, лінгвістичної семіотики та здійснення так званого лінгвістичного повороту у філософії.

У межах **семіотики** як загальної теорії знакових систем було здійснено аналіз символічної сутності мови і підкреслено важливість мови для життєдіяльності суспільства (Ф. де Соссюр, Ч. Пірс, У. Еко, Ю. Лотман, Е. Кассірер).

Лінгвістична семіотика – зосереджений на аналізі комунікативних функцій мови автономний напрям у семіотиці, в якому, за спостереженням Л. Нагорної, у 20-30-ті рр. XX ст. виокремилося три течії: 1) американський дескриптивізм Е. Сепіра та Л. Блумфілда; 2) датська глосематика (Л. Єльмслев); 3) празький лінгвістичний гурток російських учених (Л. Трубецькой, Р. Якобсон) – зосередив увагу на функціях мови [13, с. 16].

У середині XX ст. представник структурного функціоналізму **К. Леві-Строс** запропонував ідею створення єдиної «узагальненої семіології» на основі синтезу лінгвістики, соціології і психології та висунув тезу, що функція мови – створення, а не відображення об'єктів, явищ, цінностей [13, с. 16].

Поширення основ семіотики на сферу політики пов'язано з ім'ям **Л. Вітгенштейна** і його теорією «мовної гри», згідно з якою політика вважалася полем гри, де правила продиктовані законами мови і обумовлені соціокультурним контекстом. Свідомість почала розглядатися через аналіз мови [13, с. 17].

Потужного розвитку ідеї сутності і можливостей мови та її співвідношення з політикою зазнали в межах різноманітних **філософських напрямів** XX ст., які в цілому характеризуються лінгво-пріоритетністю, зосередженням уваги саме на мовній діяльності людини.

Методологічним центром, який служить обґрунтуванням проблеми розуміння й інтерпретації символічних систем, передусім текстів, є **герменевтика** (Г. Гадамер, Ф. Шлейєрмахер, В. Дільтей, М. Хайдеггер). Мова розглядається як носій світорозуміння [13, с. 18].

Помітне місце у філософській думці XX ст. посідало питання значущості метафор у науковому пізнанні. Представники **позитивістських** підходів (примордіалізм, есенціалізм) заперечували можливість пізнання світу через метафору. На противагу, прибічники **конструктивізму** (рефлективізму) розглядають світ, суспільство не як реально існуючу систему, а як певний конструкт, варіант інтерпретацій. Наука розуміється як прояв мовленнєвої діяльності, а мова – як основний інструментарій науки, механізм взаємодії людини і зовнішнього світу [13, с. 20-23].

Ще більш рельєфно відносини між мовою, пізнанням та політикою вимальовуються у **структуралізмі** і **постструктуралізмі.** Його представники всі проблеми взаємовідносин між мисленням і матеріальним світом переводять у суто мовну площину. Мова розглядається не тільки як засіб пізнання, а й інструмент соціальної комунікації; при цьому головна увага зосереджується на маніпулятивних можливостях ідеологій. М. Фуко (будь-який дискурс є дискурс влади), Р. Барт (дискурс влади і поза владний, корінь дискурсу влади – у мові), Ж. Дерріда (інтерпретація як семантичне відношення позиції автора і впливу епохи), Ж. Лакан (прояв безсвідомого визначається законами мови) та ін.) [13, с. 24; 15].

Постмодерністи (Р. Ешлі, М. Шапіро, Р. Уолкер) абсолютизують роль мови як сили, що конструює світ. Стверджують, що всі форми мислення метафоричні. Наголошують на залежності суспільних відносин від мови політики та інтерпретації відповідних текстів [13, с. 25-27].

Найбільш значущі роботи описуваного періоду становлення політичної лінгвістики пов'язані з діяльністю американських **фахівців з питань комунікації**, попередників політичної лінгвістики В. Ліппманна (досліджував питання пропаганди і агітації; запропонував поняття «процесу встановлення порядку денного», використовував контент-аналіз), П. Лазарсфельда (контент аналіз; модель дворівневої комунікації, згідно з якою міжособистісні контакти через лідерів громадської думки), Г. Лассвелла (контент-аналіз; зв'язок між стилем політичної мови і політичним режимом) «) [4; 5].

Описуваний період позначений також встановленням тоталітарних режимів, що надало додаткового імпульсу для вивчення ролі мови у політиці через аналіз комуністичної і фашистської новомов. Одними з перших до критичного аналізу тоталітарного дискурсу вдалися Дж. Оруелл, який у романі «1984» (1948 р.) описав принцип «двоєдумства» (використання слів без певного чітко визначеного значення – ідеологем) і словник «новомови» – конкретні способи мовного маніпулювання, і В. Клемперер, автор публікації «LTI. Книжка для нотаток філолога», яка містить опис комунікативної практики фашизму [22, с. 11-13].

3. Політична лінгвістика 60-х – 80-х рр. XX ст. Даний період позначений активним вивченням комунікативної практики в сучасних західних демократичних державах і використання маніпуляції

з допомогою мовних засобів. Ці напрями досліджень широко обговорюються в критичній теорії Франкфуртської школи (Т. Адорно, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер).

Під час холодної війни особливу увагу лінгвістів привертає мілітаристський дискурс («ядерна мова»).

Важливе місце в політичній лінгвістиці даного періоду посідає **французька школа аналізу дискурсу** (Ж. Дюбуа, Ж.-Ж. Куртін, М. Пеше, М. Фуко та ін.), що виникла на основі ідей психоаналізу (З. Фрейд), марксизму (К. Маркс) і структурної лінгвістики (Ф. де Соссюр) як спроба ліквідувати недоліки методу контент-аналізу. При дослідженні дискурсу представники школи аналізували не окремий текст, а множину текстів з урахуванням їх історичної, соціальної та інтелектуальної спрямованості, взаємозв'язків з іншими текстами, інституційних меж, інтенцій автора, його інтрадискурсу (його іншими висловлюваннями з відповідної проблеми) та інтердискурсу (висловлюваннями інших осіб з відповідної проблеми) [4].

Французький учений Ж. Женетт у роботі «Наративний дискурс» визначив головну формулу політичного дискурсу: текст, контекст та наратив, тобто сам акт мовлення. Ж. Женетт визначив головні риси кожного з елементів дискурсу, визначив модальність та інтенційність дискурсу [24].

У цей період отримали поширення дослідження політичної лексики, теорії і практики політичної аргументації, політичної комунікації в історичній перспективі. В центрі уваги дослідників перебували питання функціонування політичної мови під час передвиборної боротьби, парламентських і президентських дебатів, у партійному дискурсі. У межах вивчення мовних засобів політичної комунікації дослідники приділяли значну увагу розгляду політичних метафор і символів (наприклад, теорія про незмінні архетипічні метафори М. Осборна, теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа и М. Джонсона).

Все більш відточеним стає науковий апарат дослідження політичної комунікації, і все більше факторів враховується при дослідженні дискурсивної значущості певних висловлювань, текстів або множини текстів. Уже в цей період вивчення політичної комунікації виокремлюється у відносно самостійний напрям лінгвістичних пошуків. У 70-80-х рр. на Заході регулярно публікуються посібники з політичної комунікації і методів її аналізу [4; 5].

В цілому результатом другого і третього етапів виявилося формулювання основних положень, що стали ідейно-теоретичними джерелами політичної лінгвістики кінця XX ст. (ідеї М. Бахніта, А. Грамші, Л. Альтюссера, М. Фуко, М. Пешо, Р. Барта, П. Бурдьє, Ю. Хабермаса) [16; с. 28-29].

4. Сучасний етап розвитку політичної лінгвістики.

Особливо активно зарубіжні дослідження політичної комунікації розвиваються в кінці XX – початку XXI ст. Ознаки сучасного етапу:

1) «глобалізація» політичної лінгвістики, розширення її географії за рахунок появи відповідних досліджень у різних країнах Азії, Африки, Латинської Америки й Океанії, а також пострадянських державах;

2) розширення сфери наукових інтересів нової науки за рахунок включення в аналіз нових аспектів взаємодії мови, влади і суспільства;

3) становлення політичної лінгвістики як самостійного наукового напряму зі своїми традиціями і методиками, авторитетами і науковими школами. Зокрема, набуває широкого поширення і визнання назва дисципліни (Political Linguistics, Politolinguistik), проводяться спеціальні наукові конференції, публікуються численні збірки досліджень відповідної тематики. Політична лінгвістика активно вбирає в себе евристики дискурс-аналізу і когнітивної методології [4; 5].

Як зазначають О. Русакова та Д. Максимов, дослідження закордонної теорії дискурсу дає підстави для висновку, що провідними напрямками в дослідженні політичного дискурсу сьогодні є критичний та постмодерністський дискурс-аналізи. Серед найвідоміших представників першого напряму згадуються Н. Ферклоу, Р. Водак, П. Чілтон, К. Шаффнер, Т.А. ван Дейк, Г. Кресс, Л. Чоуліаракі; другий підхід знайшов відображення в працях Е. Лакло і Ш. Муфф, Я. Торфінга, С. Жижека, Я. Ставракакіса [16, с. 28-29].

У межах **критичного напряму** можна виділити декілька методологічних підходів. Прибічники соціально-семіотичного підходу до аналізу дискурсу (К. Кресс, Л. Чоуліаракі) переконані, що дискурс та всі його семіотичні (мовні й візуальні) атрибути працюють на певну ідеологічну настанову, і завдання критичного дискурс-аналізу – знайти цю настанову, а також встановити зв'язок між змістоутворенням, яке включає формування ідентичностей, і дискурсивним обрієм, звідки беруться змісти. Соціокультурний дискурс-аналіз (Н. Ферклоу, Р. Водак) будується на постулаті, згідно з яким дискурс і соціокультурна реальність взаємообумовлені; дискурсом визначаються уявлення про світ, соціальні відносини і особиста індивідуальність. У межах цього підходу наголошується необхідність дослідження інтертекстуальності дискурсу (зв'язків з іншими дискурсами), а також врахування шару історичних знань, що становлять контекст відповідного дискурсу. В межах соціокогнітивного підходу (Т.А. ван Дейк) політичний дискурс трактується як ментальна репрезентація політичних структур, подій, акторів, груп, процесів, а політичне пізнання – як спосіб когнітивного поєднання індивідуальних і колективних вимірів політики через політичний дискурс [16, с. 29-33].

Постмодерністський підхід (на прикладі теорії Я. Ставракакіса) до аналізу дискурсу відрізняється від критичного цілою низкою ключових моментів. Для нього характерні: 1) відсутність інтересу до лінгвістичного

дослідження дискурсу; 2) широке тлумачення поняття «дискурс», розгляд усіх без винятку соціальних практик як дискурсивних; 3) інтерпретація дискурсів як відкритих, рухомих і мінливих утворень, які постійно взаємодіють і конкурують за визначення змісту; 4) ставлення до політики як до артикуляції знань, способу формування і структурування соціального; 5) теза про те, що всі образи дійсності, які називають «об'єктивними», сформовані домінуючими дискурсами; 6) уявлення про ідеологічні поняття як про сукупність мінливих знаків, які мають різні артикуляції і позначаються поняттям «міф»; 7) прагнення поєднати в дискурс-аналізі концепцію влади М. Фуко з психоаналізом влади Ж. Лакана [16, с. 29-33].

Окрім зазначених підходів, у рамках сучасної політичної лінгвістики А. Чудінов [4] та М. Гаврилова [6] виокремлюють такі напрями, як контент-аналіз, риторичний аналіз, когнітивне дослідження політичного дискурсу.

Контент-аналіз має більш ніж вікову історію застосування до вивчення політичної комунікації. На відміну від критичного дискурс-аналізу, лінгвісти цього напряму повністю дистанціюються від суб'єктивності дослідника і аналізують великі корпуси (або невеликий, але спеціально підібраний корпус) політичних текстів з використанням методів комп'ютерної обробки матеріалу. У рамках сучасного контент-аналізу активно вивчаються квантитативні характеристики тактик вихваляння, критики і захисту; співвідношення в мові політиків змісту, орієнтованого на суспільні проблеми, і на особисті характеристики політиків; співвідношення в політичному дискурсі акцентів на минуле, сьогодення і майбутнє (В. Бенуа, Л. Бразеаль, А. Клюковські, В. МакХейл, П. Пір, В. Уеллс, А. Харткок та ін.) [4].

До **риторичного напряму** у вивченні політичного дискурсу належать фахівці, які прагнуть використовувати традиційні методики, що добре зарекомендували себе (Р. Айві, Р.Д. Андерсон, Р. Карпентер, М. Осборн, В. Ріккерт і ін.). Цей напрям дуже популярний у США [4].

Когнітивний аналіз здійснюється через дослідження концептів (історико-етимологічне дослідження або відновлення ієрархічних структур змісту), метафоричних моделей (аналіз метафор як способу відображення політичних реалій дає уявлення про стан суспільства) і фреймів (аналіз структур, що відображають стереотипні ситуації). Прикладом такого аналізу є дослідження К. де Ландшера і його колег з Амстердамського університету [6, с. 129-134].

Безсумнівно, наведений огляд відображає далеко не всі теоретичні та методологічні підходи до вивчення вербальної політичної інформації, що напрацьовані західною наукою. Систематичне дослідження відповідних теорій у сучасній вітчизняній політичній науці ще перебуває на початковій стадії. При цьому в роботі увагу сфокусовано на дослідженнях, які, з точки зору автора, є найбільш значним внеском у становлення і розвиток політичної лінгвістики як наукового напряму, об'єктом дослідження якого є лінгвістичний аспект політичної комунікації.

У **вітчизняній науці** зазначена проблематика також не залишилася поза колом інтересів дослідників. Сучасна українська, як і російська, наука є наступницею науки радянської. Це спільне підґрунтя, науковий досвід, культурна і ментальна близькість України та Росії, загальна схожість соціально-політичних процесів та пов'язаного з ними дослідницького матеріалу дають підстави розглядати досягнення української та російської наук щодо дослідження вербальної політичної інформації в порівняльному аспекті.

Докладний огляд етапів становлення і провідних напрямів **російської політичної лінгвістики** надає А. Чудінов [22; 23]. Дослідник виокремлює 4 періоди вітчизняної історії дослідження політичної мови.

1) 20-30-ті рр. – період дослідження змін, що відбулися в російській мові після 1917 р. (Г. Вінокур, С. Карцевський, Б. Ларін, Є. Поливанов, А. Селіщев, П. Черних, Р. Якобсон).

2) 30-40-ті рр. – розробка понять «мови експлуататорів» і «мови трудящих» (послідовники Н. Марра), а також проведення лінгвополітичного аналізу «мови і стилю» провідних радянських політичних лідерів – В. Леніна, Й. Сталіна, С. Кірова, М. Калініна тощо.

3) 50-80-ті рр. – проблеми політичної мови розглядалися в публікаціях з теорії і практики ораторського мистецтва і лекторської майстерності (Г. Апресян, В. Введенська, Н. Кохтєв, В. Одінцов), при висвітленні діяльності засобів масової комунікації (Ю. Бєльчиков, В. Костомаров, Д. Розенталь, Г. Солганік), у дослідженнях із питань агітації й пропаганди, а також у працях, присвячених розвитку й збагаченню російської мови у XX ст. (П. Денисов, С. Капралова, А. Кожин, Т. Крючкова, М. Панов, І. Протченко) [22, с. 15-17]. Особливістю радянських досліджень у сфері політичної лінгвістики є їх автономність від напрацювань світової науки, які переважно вважалися ідеологічно невідповідними і з огляду на це були маловідомі. Крім того, публікації радянських авторів зазнавали жорсткої цензури і самоцензури, що значною мірою впливало на їх змістовність і об'єктивність [23, с. 19-20].

4) з 90-х рр. – сучасний етап формування політичної лінгвістики як самостійного наукового напряму. Характерний як для російської науки, так і для української. Обумовлений, з одного боку, бурхливими соціально-політичними змінами, які спричинили відповідні бурхливі зміни у політичній комунікації і політичній мові, та, з іншого боку, активізацією наукового вивчення цих явищ і процесів у зв'язку зі звільненням від цензури і відкриттям доступу до досвіду західної політичної науки [22, с. 18-19].

На основі аналізу конкретних публікацій з проблематики сучасної російської політичної лінгвістики А. Чудінов виокремлює декілька відносно автономних напрямів досліджень.

1. Дослідження в області теоретичних основ політичної лінгвістики – аналіз конкретних одиниць у рамках політичних текстів. Це публікації, автори яких прагнуть дослідити загальні категорії політичної лінгвістики, сформулювати теоретичні основи цієї науки, охарактеризувати її понятійний апарат і термінологію (В. Базилєв, А. Баранов, О. Воробйова, Ю. Караулов, Л. Крисін, Н. Купіна, А. Михальська, Н. Мухарямов і Л. Мухарямова, П. Паршин, Г. Почепцов, Л. Шпаков, Ю. Сорокін, А. Чудінов, Є. Шейгалідр) [22; 23]. Дослідженням політичного дискурсу і дискурсології присвячені публікації М. Ільїна, О. Русакової та Д. Максимова, зв'язки мови із політикою досліджують А. Мукарямова, С. Ушакін.

В Україні цей напрям здається менш розвиненим, ніж у російській науці. Найбільш значущі: монографія Л. Нагорної «Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики» [13] (окреслюється ґенеза політико-лінгвістичних досліджень, проблемне поле політичної лінгвістики та прослідковується зв'язок між політико-мовними і етнічними процесами), Н. Кондратенко «Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності» [10] (докладний і багатоаспектний аналіз політичного дискурсу в українському комунікативному просторі, а також визначення стрижневих понять політичної лінгвістики), А. Літовченко «Пануючий дискурс і основні політичні міфи сучасної України» [11], дисертація К. Серажим «Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматично-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу)» [18].

2. Дослідження радянської політичної мови – вивчення мови пострадянської епохи. Ці дослідження доводять існування так званої радянської «новомови» – офіційної мови тоталітарного суспільства із характерною жорсткою регламентацією, яка визначала строге проходження всіляким нормам і яка відсутня в політичній мові пострадянського періоду. Цей напрям розробляють такі науковці, як Ю. Бельчиков, А. Ворожбітова, С. Данилов, В. Жельвіс, Н. Кожевнікова, С. Кордонський, Н. Купіна Є. Лассан, Ю. Львовін, В. Мокієнко і Т. Нікітіна, Б. Норман, Г. Почепцов, Р. Розіна, А. Романенко А. Чудінов [23].

Піком дослідження особливостей функціонування мови в тоталітарному суспільстві, опису стратегій мовної поведінки і мовної свідомості «людини радянської епохи» українськими науковцями є середина 90-х рр. Ці питання достатньо повно відбиті в збірці статей «Мова тоталітарного суспільства», виданій у 1995 р. (Київ) за матеріалами міжнародної конференції «Мова тоталітарного суспільства: лексика, синтаксис, прагматика» [12].

Посткомуністичний дискурс аналізують також А. Клєпіков та А. Маколкін; О. Білий порівнює радянську новомову і пострадянський дискурс з огляду на зв'язок із типом політичної еліти.

В межах цього напряму розглядається питання про взаємозв'язок **мови й ідеології** (монографія Г. Яворської «Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада» [25]).

3. Нормативний і дескриптивний (описовий) підходи до вивчення політичної мови. Перший підхід полягає у фіксації нових явищ без надання їм оцінки, другий передбачає прискіпливий аналіз помилок у мові політиків. Серед кращих публікацій даного типу можна назвати книгу М. Горбаневського, Ю. Караулова і В. Шаклєїна під редакцією Ю. Бельчикова «Не говори шорсткою мовою [22, с. 22-23; 23].

В українській політичній науці зазначений напрям (особливо нормативний підхід) не є достатньо популярним. Водночас зустрічаються окремі публікації, які можна віднести до дескриптивних досліджень сучасної політичної мови: (вульгаризми (С. Рябов); неологізми та інші засоби створення експресивно-емоційного фону в політичному виступі (М. Діденко); евфемізми (О. Лебідь, К. Серажим); політичні метафори (Х. Дацишин, О. Чадюк) тощо.

4. Автономне дослідження окремих мовних рівнів політичної мови (фонетики, лексики і фразеології, синтаксису). Нові явища фіксуються передусім в лексиці і фразеології. В цілому для російської літературної мови кінця XX століття особливо характерні два явища: інтенсифікація процесів запозичення іноземних слів і активне використання просторічних і жаргонних слів. Лексико-фразеологічні інновації в політичній мові останніх років багатоаспектно проаналізовані в публікаціях А. Васильєва, О. Воробйової, О. Єрмакової, Є. Земської, В. Костомарова, Н. Черникової і ряду інших лінгвістів [22, с. 23-24; 23].

Український досвід у даному напряму є дещо меншим; варто відзначити, що у дисертаційній роботі О. Андрейченко «Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця XX – початку XXI століття)» описується лексико-фразеологічна основа текстів політичний дискусій, які складають самостійний комунікативний жанр в контексті політичного дискурсу.

5. Дослідження жанрів і стилів політичної мови. А. Баранов і Є. Казакевич, С. Виноградов, Л. Граудіна і О. Дмитрієва розглядають специфіку парламентських дебатів; М. Китайгородська і Н. Розанова пишуть про комунікативний простір мітингу; А. Романов і Л. Романов аналізують жанр політичної плітки. А. Плуцер-Сарно знаходить у виступах депутатів російської Державної Думи ознаки традиційних жанрів пародії, плачу, сповіді і пасквіля. Специфіці телевізійної політичної мови присвячені

публікації А. Васильєва, М. Канчер, Н. Мартиненко і ряду інших мовознавців. Спеціальні дослідження присвячені аналізу настінних написів, гасел, передвиборної полеміки, політичного скандалу [23]. Специфіку різноманітних жанрів політичних текстів досліджує О. Алтунян.

В Україні важливе місце у вивченні політичної мови посідає монографія О. Семенюка «Мова епохи і її відображення в сатирико-гумористичному тексті» [17] (дослідження мови сатирико-гумористичних творів від соціально-сатиричного роману до літературного анекдоту, а також газетно-публіцистичних текстів і текстів політичної реклами).

6. Дослідження ідіостилей різних політичних лідерів, політичних напрямів і партій. Подібних публікацій останнім часом з'являється достатньо багато. Чи не всі автори відзначають, що в пострадянський період мовні портрети політиків стають більш впізнанними, яскравіше виявляється індивідуальність, але не всі риси такого роду є позитивними і заслуговують на схвалення [23].

Подібні дослідження здійснюються й українськими науковцями. А. Башук проводить комунікативно-стратегічний аналіз ритуальних політичних промов В. Ющенка і В. Путіна. В. Демецька аналізує політичні промови російських і американських політиків. Є роботи в області гендерної лінгвістики: увага звертається на індивідуальні особливості промови жінок у політиці [3].

7. Дискурсивне дослідження комунікативних ролей, ритуалів, стратегій і тактик. Якнайповніший опис типових для політичної комунікації стратегій і тактик надає О. Іссерс. Мовленнєві маніпулятивні техніки і їх використання в рекламі досліджує І. Імшинецька. О. Осокіна розглядає технології медіавпливу. С. Поцелуєв аналізує особливості політичної комунікації, пов'язані з використанням семантичної політики як частини політики символічної. Показово, що мовна агресивність в її різноманітних проявах особливо зростає в періоди загострення соціальної ситуації і під час виборчих кампаній.

Слід зазначити, що цей напрям є одним з найбільш розвинених серед напрямів українських політико-лінгвістичних досліджень. Дослідження в галузі комунікативістики проводяться на базі Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Групою учених Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченко під керівництвом Л. Кудрявцевої проводиться **лінгвістичне дослідження мови ЗМІ** з метою виявлення мовних засобів, спрямованих на посилення впливаючої сили масмедійних текстів [2].

Неможливо також обминути дисертаційне дослідження В. Петренко, присвячене розгляду політичної мови та можливостей її використання як засобу маніпулятивного впливу [15]. Крім того, потрібно зазначити про дисертації Д. Арабаджиєва (аналізує політичний міф), Л. Городенко (особливості функціонування ЗМІ у контексті громадської думки), Г. Гранадзер, К. Луценко та І. Шовкуна (дослідження різних аспектів політичної реклами), О. Заславської (розгляд використання ЗМІ як інструменту моделювання політичної свідомості у виборчій кампанії на матеріалах президентських і парламентських виборів 2004-2006 рр.) та ін.

Одній з відомих українських подій – «помаранчевій революції» – присвячена робота Л. Ставицької «Дискурс помаранчевої пристрасті» [20]. Крім зазначених робіт, у межах цього напряму працюють Р. Демчук (аналізує міфологічне обґрунтування подій «помаранчевої революції»), Г. Бєляков (прослідковує зв'язок мови з політикою, характеризує мову виборів), О. Гриценко (надає характеристику політичної комунікації і відзначає деякі прийоми оперування інформації), М. Побокін (розглядає мову як один із засобів маніпулювання), В. Полянська (досліджує політичний дискурс у контексті символічної політики).

8. Методи дослідження політичної мови. Найбільш популярним є метафоричне моделювання (А. Баранов і Ю. Караулів, І. Кобозєва, Є. Колотніна, А. Ряпосова, А. Степаненко, Ю. Фєдєньова, А. Чудінов) [23]. О. Алтунян [1] розглядає етапи аналізу політичних текстів. І. Гальперін [7] розглядає текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. М. Гаврилова [6] досліджує можливості критичного, когнітивного, описового і кількісного методів при дослідженні політичного дискурсу. В. Сергєєв та К. Сергєєв [19] на прикладах кількох політичних понять демонструють різні підходи до аналізу змісту мови; Є. Данилова [9] приділяє особливу увагу можливості контент-аналізу оцінити вплив тексту на підсвідомому рівні. Методологію аналізу і практику досліджень масової комунікації розглядає Н. Назаров [14].

Щодо досліджень українських науковців у межах даного напряму, найвизначнішими є публікація К. Головінського [8] (приклад застосування лінгвістично-психологічного аналізу при вивченні текстів виступів О. Мороза), дисертаційне дослідження О. Фоменко «Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX століття)» [21], чи не перше з присвячених політико-лінгвістичним проблемам. Наявні окремі праці щодо можливостей контент-аналізу (Ю. Ганжуров, М. Беззуб'як), інтент-аналізу (О. Вознесенська) та психолінгвістичних методів аналізу текстів (Н. Непийвода й Т. Скотникова).

9. Порівняльні дослідження. Особливе місце займають публікації, присвячені порівняльному аналізу політичної комунікації в Росії та інших державах – Великобританії (дисертація Є. Колотніної, публікації О. Шейгал), Німеччини (М. Желтухіна), Польщі (Т. Шмельова), США (А. Каслова) [23].

10. Політична лінгвістика «в масці» і «без маски». Тобто публікації в межах політичної лінгвістики, як самостійного наукового напряму, та дослідження з культури мови, з лексикології і

фразеології, з теорії і практики журналістики, психології, соціології і політології [23].

Інтенсивний розвиток теоретико-методологічних досліджень з політичної лінгвістики підтверджує наявність великої кількості статей, монографій, дисертаційних робіт. Як зазначають О. Русакова і Д. Максимов, до проблем теорії і методології політичного дискурс-аналізу регулярно звертаються академічні і суспільно-політичні періодичні видання, зокрема журнали «Поліс» та «Політична наука», а також науково-практичний альманах «Дискурс-Пі», що видається Інститутом філософії і права УрО РАН. Вони активно обговорюються на міжнародних і регіональних наукових конференціях. З 2001 р. в межах форумів, що проводяться Європейським центром політичних досліджень, діє секція, на якій розглядаються теоретико-методологічні питання застосування дискурс-аналізу при дослідженні політичних процесів [16, с. 27].

Отже, щодо західної та російської науки: проведений огляд засвідчує інтерес, що проявляється в сучасних наукових колах до проблем політичної мови, а також наявність розмаїття аспектів аналізу, позицій, методик, характерного для сучасної західної та російської науки. Зважаючи на це, можна стверджувати, що в західній науці політична лінгвістика зараз набирає оберти як самостійна наука з власними традиціями, школами, методологією; в російській науці останніх років має місце формування політичної лінгвістики як окремого наукового напряму.

У сучасній Україні також помітно зростає інтерес до вивчення політичної комунікації, багато в чому пов'язаний із загостренням в країні політичної боротьби, в якій активно використовуються різні засоби, тактики і прийоми комунікативного впливу на свідомість і поведінку громадян. Інтенсивне політичне життя веде до постійного розвитку лексики, фразеології. Слід також відзначити, що значне число публікацій присвячене осмисленню досвіду тоталітарного минулого, а також зіставленню російського і українського політичного дискурсу. Щодо характеру робіт, варто зазначити, що це переважно наукові статті або окремі розділи в монографіях на близьку тематику. Окремі питання з предметного поля політичної лінгвістики розробляються в дисертаційних дослідженнях за філологічними, політологічними, соціологічними спеціальностями. Власне монографій з політичної лінгвістики досі зовсім небагато. Це свідчить про те, що проблематика політичної лінгвістики в українській науці на сьогодні не є розробленою у достатній мірі, а становлення політичної лінгвістики як самостійного наукового напряму ще далеко не завершено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлениям и спец. «Политология», «Журналистика», «Связи с общественностью», «Юриспруденция». – М.: Логос, 2006. – 383 с.
2. Бабак М.П. Використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації: Автореф. дис. … канд. Філол. Наук: 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. – К., 2007. – 20 с.
3. Бессонова Л.Е. Новые лингвополитологические исследования в Украине // Политическая лингвистика. – Выпуск (1)21. – Екатеринбург, 2007. – С. 18-22. – Режим доступа: http://www.philology.ru/linguistics1/bessonova-07.htm.
4. Будаев Э.В, Чудинов А.П. Становление и эволюция зарубежной политической лингвистики // Политическая лингвистика. – Вып. 20. – Екатеринбург, 2006. – С. 75-94. – Режим доступа: http://www.philology. ru/linguistics2/budayev-chudinov-06.htm.
5. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Современная политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Режим доступа: http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm.
6. Гаврилова М.В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа // ПОЛИС. – 2004. – № 3. – С. 127-139.
7. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 137 с.
8. Головинський К. «Творчий марксист». Методи лінгвістично-психологічного аналізу текстів політичних лідерів // Нова політика. – 1997. – № 5. – С. 35-45.
9. Данилова Е. Е. Информационное развитие социальных систем. – М.: РИП-холдинг, 2002. – 130 с.
10. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності: Монографія. – Одеса: Чорномор'я, 2007. – 156 с.
11. Литовченко А. Господствующий дискурс и основные политические мифы современной Украины. – Режим доступа: http://cepkharkov2001.narod.ru/litovchenko.htm.
12. Мова тоталітарного суспільства / Відповідальний редактор Г.М. Яворська. – К.: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАНУ, Інститут української мови, 1995. – 126 с.
13. Нагорна Л.П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.
14. Назаров М.М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 239 с.
15. Петренко В.В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу: Дис. … канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 177 арк.

16. Русакова О.Ф., Максимов Д.А. Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель политического дискурса // ПОЛИС. –2006. – № 4. – С. 26-43.
17. Семенюк О.А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте / Кировоградский гос. Педагогический ун-т им. Владимира Винниченко. – Кировоград: РИЦ КГП им. В.К. Винниченко, 2001. – 368 с.
18. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): Дис. … д-ра філол. наук: 10.01.08 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 408 арк.
19. Сергеев В.М., Сергеев К.В. Некоторые подходы к анализу языка политики (на примере понятий «хаос», «лидер», «свобода») // ПОЛИС – 2001. – № 5. – С. 107-115.
20. Ставицкая Л. Дискурс «помаранчевої» пристрасти // Киевский журнал Критика. – 2005. – № 3 – С. 3-16. – Режим доступа: http://www.textology.ru/public/pomaranch.html.
21. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX століття): Дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 195 с.
22. Чудинов А.П. Политическая лингвистика. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 254 с.
23. Чудинов А.П. Российская политическая лингвистика: этапы становления и ведущие направления / Вестник ВСУ. – 2003. – № 1. – Режим доступа: http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2003/01/chudinov.pdf.
24. Юр'єва О.Г. Лінгвістичний вимір політичного маніпулювання: Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 199 арк.
25. Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. – 286 с.

Рецензенти: доктор політичних наук, професор Іванов М.С.;
кандидат наук з державного управління, доцент Колісниченко Н.

© Шарова А.М., 2009

Надійшла до редакції 23.03.2009 р.